

ЁШЛАРНИ МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР РУҲИДА ТАРБИЯЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ

П.Уришева

ЖДПУ ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7339064>

ARTICLE INFO

Received: 08th November 2022

Accepted: 15th November 2022

Online: 19th November 2022

KEY WORDS

Қадр, қадрият, баркамол
авлод, тарбия жараёни,
миллий қадриятлар, мерос,
дунёқараш, маънавий
маданият.

ABSTRACT

*Мақола бугунги глобаллашув жараёнига хос бўлиб
унда Ёшларни маънавий баркамоллик руҳида
тарбиялаш тараққиёт-асоси ва унинг мазмун
моҳияти батафсил ёритилган.*

Мамлакатимизда жамият ҳаётининг турли соҳаларида кенг қамровли ислохотлар амалга оширилди. Ислохотларни амалга оширишда жамият ҳаётини тубдан янгилаш, фуқароларда ишлаб чиқариш ва меҳнатга бўлган ижобий муносабатни қарор топтириш, яратувчилик, бунёдкорлик ҳиссини тарбиялаш, ижтимоий муносабатларнинг янгича мазмун касб этишига эришиш ҳамда эркин, мустақил ва ҳар томонлама баркамол шахсни вояга етказиш мақсадлари кўзланди. Бу мақсадларга эришиш таълим тизимида ҳам илғор ғояларни қарор топтириш, янги иш услубларини амалиётга татбиқ этилишини тақозо қилади. Миллий қадриятларни ўрганиш, уларда илгари сурилган ғоялар негизда ижтимоий тарбияни ташкил этиш инкор этилган эди. Шу билан шахс баркамоллигини ифодаловчи тушунчалардан бири бўлган “Қадрият” ва “Маънавият”

ўзининг этимологик хусусиятига кўра истеъмолга киритилмади. Бинобарин, “Қадрият”, “қадр” ва “Маънавият” тушунчасининг туб маъноси “руҳий ҳолат” бўлиб, моҳиятига кўра ахлоқий мерос ахлоқий тамойил тушунчаларини англатишга хизмат қилади. Шу нуқтаи назардан адабиётларда қадр тушунчасига қуйидаги тасниф берилган.

Қадр - кишининг жамиятда тутган ўрниб обрў эътибори ҳурмати ва нуфузи.

Қадрият - теварак - атрофдаги нарсаларнинг кишининг жамият учун ижобий ёки салбий аҳамиятини кўрсатувчи тушунча бўлиб, ахлоқий тамойиллар, ғоялар, йўл-йўриқлар ва мақсадларда ифодаланган ана шу тушунчага баҳо бериш мезони ва усуллари ҳисобланади. Қадриятга умуминсоний қадриятлар – маълум бир ахлоқ меъйорлари, илғор,

тараққийпарвар ма'даний мерослар киради.¹

“Маънавият-инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси ва иродасини бақувват, иймон эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг меъзонидир”.²

Миллий ғурурни шакллантириш учун эса ҳар бир миллатнинг тарихи, аждодлари бунёд этган моддий ва маънавий қадриятлари асосий манба ҳисобланади. Қайси миллатнинг ўтмишида мана шу манба қанчалик салмоқли бўлса, ёшларда миллий ғурурни шакллантириш тезроқ самарага олиб келади. Бундай манбалар мамлакатимизда нафақат Шарқ, балки, жаҳон цивилизацияси учун муҳим эканлиги айни ҳақиқатдир.

Мустақил Ўзбекистоннинг куч-қудрат манбаи – халқимизнинг умуминсоний қадриятларга содиқлигидир. Умуминсоний қадриятлар адолат, тенглик, аҳил қўшничилик ва ватанпарварлик бўлиб ҳисобланади. Халқимиз бу қадриятларнинг нозик куртакларини асрлар оша авайлаб-асраб келмоқда. Бугунги кунда ҳур ва озод халқимиз барча халқлар ва давлатлар томонидан яратилган маърифатда, фан ва техникада, маданият ва санъатда нимаики янги ва илғор жиҳатлар бўлса, шунга дадиллик билан интилмоқда. Ўзбек диёрида, тарихда кўп марта бўлганидек, яна

¹ Абдурахмонов А. Қадрият-маънавий меросдир. FF “Маърифат гулшани” г.-12(77) 2007 й .7-бет

²Каримов И.А.”Юксак маънавият- энгилмас куч-Т.: “Маънавият”2008.196

янгидан ўзимизнинг бетакрор ва илғор, иқтидорли ва энг муҳими – инсонларга керакли қадриятларимиз барпо этилади.

“Маънавий маданият манбаларини ўрганиш, уларда олға сурилган ғояларга амал қилиш, уларни келгуси авлодлар онгига сингдириш жамият ҳар бир аъзосининг виждон олдидаги, Ватан олдидаги бурчидир”³, - деб уқтиради О.Мусурмонова ўзининг “Маънавий қадриятлар ва ёшлар тарбияси” рисоласида.

Дарҳақиқат, мамлакатимизда ҳар бир фуқаронинг ўз бурчи ва мажбурияти моҳиятида маънавият ва ахлоқийликни қайта тиклаш, ўзбек халқи асрлар мобайнида яратган бой маданиятни авайлаб сақлаш ва келгуси авлодларга етказиш, ҳурфикирлилик, виждон ва дин эркинлигини қарор топтириш, маънавий мулкни миллий қадрият сифатида ҳимоя қилиш, маориф тизимида, хусусан, ёшларда умуминсоний ва миллий қадриятларнинг мазмуни ва моҳиятини чуқур ўрганишга эришиш каби шартларни амалга ошириш ётади.

Халқимизнинг кўп асрлик маънавий меросида, миллий қадриятларимизда Ватанга, ҳаётга муҳаббатнинг ифодасини, инсоннинг юксак бурчи, маънавий қиёфаси ҳақидаги теран фикрларни, фанга, динга нисбатан мулоҳазаларни, яхши хулқли, одобли инсонлар бўлишга даъватни, илм ва маърифатни эгаллашга чақиришни, ахлоқий ғояларни, гўзал, ибратли ва мазмунли ҳаёт кечиришни тарғиб

³ Мусурмонова О. Маънавий қадриятлар ва ёшлар тарбияси. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – 192 б.

қилишни ёмон ҳислатлар устидан кулиш ва бошқа ҳолатларни кўриш мумкин.

Одоб – ахлоққа оид тушунчаларни эъзозлаш, кенг тарғиб қилиш, бу фазилатларни ёшларнинг ахлоқий хатти -ҳаракатларига сингдириш, турмуш тарзимизда англаб етилган эҳтиёжга айлантириш бугунги давр талабидир. Шунингдек, ёшларни халқимиз бир- неча минг йиллар давомида яратган, авайлаб – асраб келаётган маънавият хазиналари, бой қадимий мероси билан таништириш, уларни юксак маданиятли инсонлар қилиб тарбиялашдек вазифалар билан ҳамоҳанг равишда кўрилаётган масалалар сирасига киради.

Бу борада устозлар ташаббуси, халқимиз маънавиятининг тикланиши, бой тарихий меросимизнинг кенг ўрганилиши, уларга ҳурмат уйғотилиши, миллий анъаналаримиз ва урф-одатларимизнинг сақланиши ҳамда мазмунан бойитилиши, шунингдек, маданият, санъат, илм-фан, техника-технология, таълим-тарбия ҳар томонлама тараққий этишида муҳим роль ўйнайди.

Халқимизнинг миллий қадриятлари, урф-одатларида ораста ва покиза кийиниш, камтарлик, оила, жамият орасида, дўсту-биродар, қариндош – уруғ олдида ўзини тута билиш, хушмуомалалик азал-азалдан қадрланиб келган, ҳурмат сақлаш ва бажо келтириш, иғво ва фитналардан ўзоқ юриш, ўзаро муомалада оддийлик ва соддалик ахлоқнинг маълум бир ўлчовларидан саналган. Жумладан, комил инсон ҳақидаги юксак ғоялар Абу Наср Форобийнинг Фозиллар жамияти («Фозил одамлар шахри»); Алишер

Навоийнинг адолатли жамият қуриш ҳақидаги таълимоти; Имом ал-Бухорийнинг ҳадис илмининг султони эканлиги; Маҳмуд аз-Замаҳшарийнинг Жаруллоҳ («Оллоҳнинг қўшниси»), деган юксак мақомга сазовор бўлиши; Аҳмад Яссавий хикматлари; Баҳоуддин Нақшбандийнинг «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин» («дил ба ёру, даст ба кор») йўналишларидаги таълимоти; Ат-Термизий ўғитлари; Хожа Ахрори Валийнинг «Шайхлар шайхи», деган улуғ номга сазовор бўлиши; Юсуф Хос Ҳожиб, Аббос ал-Жавҳарий, Аҳмад Югнакий, Саккокийларнинг комил инсонлар ҳақидаги таълимотлари; Маҳаммад Мусо ал-Хоразмий ва Абу Райҳон ал-Берунийларнинг дунёвий кашфиётлари ва ҳамда ижтимоий-ахлоқий қарашлари; Абу Али ибн Сино тиббиёти ва унинг комил инсонни жисмонан ҳамда маънан соғлом қилиб тарбиялаш ғояси; Амир Темур давлатчилиги ва унинг адолатли ижтимоий-ташкilotчилик ишлари (Амир Темур адолатни куч билан, кучни эса адолат билан уйғунлаштирди. Тарихчи Арабшоҳнинг Амур Темур ҳаёти ҳақидаги маълумотларида унинг ёлғон - яшиқнинг душман бўлганлиги, ҳазил унинг кўнглига ёқмаслиги талон-тарожлик, қотиллик, хотин – қизларнинг номусига тегиш, зўрлаш ҳақидаги ҳеч қачон гапиришга йўл қўймаслиги ҳақиқат қанчалик аччиқ ва қаттиқ бўлмасин, уни эшитишни яхши кўрганлигини ёзиб қолдирганлигин ҳам фикримизнинг далилидир.

Буюк соҳибқирон Амир Темур ота-онани ҳурматлаш, устозни эъзозлаш уларни доимо қадрлаш зарур деб билиб, қуйидаги панд - насиҳатларни

уқтиради: “Ота бўлмаган ота қадрини билмайди”, “От минган отасини унутмасин”, “Олтмишга кирган отадан ош сўрама”.

Оила ва жамият аъзолари бирлик, иноқлик, дўстлик қонунларидан чекинмасдан яшашлари, меҳнат қилишларини уқтирар экан, “Бирликсиз куч бўлмас”, “Бир таёқни синдирмоқ мумкин, кўп таёқни букиб ҳам бўлмас,” “Қўрқмасанг ёв қочар”, “Қонни қон билан эмас, сув билан ювишни ўрган” деб авлодларга насиҳат қилади.

Амир Темур оилавий дўстликдан ижтимоий, умумдавлат даражасидаги дўстлик, ўртоқлик шаклланиб боради деган ғояга амал қилади.

Соҳибқирон яна шундай дейди: “Дўст – душманни муросою мадора мартабасида тутдим. Қилмишларини, айтган гапларини гоҳида сабр – тоқат, гоҳида билиб билмасликка олиш билан ўтказдим. Дўст – душмандан кимки менга илтижо қилиб келгудек бўлса, дўстларга шундай муомала қилдимки, дўстлиги янада ортди, душманларга эса шундай муносабатда бўлдимки, уларнинг душманлиги дўстликка айланди.”⁴

Буюк боболармизнинг ўлмас мероси бугунги ёшларнинг маънавий тарбиясида ва айниқса уларнинг миллий дунёқараши кенгайишида битмас-туганмас хазинадир. Ёшлар онгига буюк бобоқолларимизнинг ғояларини маънавий қадрият сифатида сингдириш уларни ижодий камолотсари интилишига туртки бўлади ва натижада улар ижтимоий фаол шахс бўлишга

интилади, олимлик ва комиллик даражасига эришишга ҳавас қилади.

Бу борада Маҳмуд Қошғарий XI асрнинг ўрта осиелик филолог олими. 1072-1074 йиллар араб тилида “Турк тили лахжалари”ни тузган. Маҳмуд Қошғарийнинг араб филологияси илмий услубларини қўллаб ёзган асари тилшунослар, фолклорчилар ва адабиётшунослар учун кадр – қимматга эга. Бу – эрта давр турк шевашунослигининг ягона ёдгорлигидир.

Унинг илмий меросида ахлоқ –одоб масалаларига кенг ўрин берилган бўлиб унинг таълимоти бошқа олимлар қарашларидан фарқли ўлароқ насиҳат тарзида ифода этилганлиги билан характерланади.

«- Очлик йилларида халқнинг қаерга боришини кузат, у қаерга борса, сен ҳам бор. Халқ мусибатларига елкадош бўлиш сенинг бурчингдир;

- кўнгли ва кўзи оч бўлган кишини куч билан тўқ ва бой қилишга интилма;

- меъеридан ортиқ бойлик – одам учун душмандир, ақлли одам молу дунёни севмайди;

- одам боласи барибир ўлади, агар ҳаётида яхшилик қилиб ўтган бўлсан унинг номи ўлмайди».⁵

Унинг қарашлари баркамол авлодни шакллантиришга, ўзининг мустақил фикрига эга бўлган, ўз фикрини мустақил баён эта оладиган, мустақам иродали, ёт ғояларга қарши кураша оладиган, дунёнинг нуфузли мамлакатлари қаторидан ўрин эгаллашида ўзининг муносиб ҳиссасини

⁴Мусурмонова О ва б.Маънавий баркамол ахсни шаллантириш-жамият тараққиётининг асоси.-Т.: “Фан ва технология” 2012.-128

⁵Усмон Турар. Тасаввуф тарихи. – Тошкент:Истиклол, 1999.–166 б.

қўша оладиган комил инсон тарбиясига қаратгани шубҳасиздир.

Демак, миллий – маънавий қадриятларимиз ҳақидаги батафсил маълумотлар тайёрлаш, уларни ёшларимиз онгига сингдиришга қулай ҳолга келтириб, яъни ахборот кўринишига келтириб тизимларга (қомусий ва ҳадис илми олимлари, шоирлар, ёзувчилар, тарихчилар, файласуфлар, халқ қаҳрамонлари, давлат арбоблари, тарбиявий аҳамиятга эга бўлган расм-русумлар ва урф-одатлар, анъаналар ва ҳ.к.) ажратиш;

- ёшларимизда шахс камолати босқичлари асосида Ватан туйғусини шакллантириш ва бунда улар онгига Она тупроқ, Она Ватан, Ватан соғинчи, Ватан қайғуси каби тушунчаларга ҳурмат уйғотиш;

- ёшлар тарбиясида «Баркамол авлод», «Комил шахс», «Олим», «Паҳлавон», «Аллома», «Мутафаккир», «Донишманд» каби камолат босқичларидан аниқ далиллар асосида ибрат-намуна тизимидан кенг фойдаланиш лозим;

- қадриятларимизни ёшлар онгига сингдиришда аниқ фанлардан таълим-тарбия беришда қомусий олимлар, донишманд, файласуфлар ижоди ва

фаолиятдан фойдаланиш, ижтимоий-гуманитар фанлар бўйича эса шоирлар, ёзувчилар, тарихчилар, халқ қаҳрамонлари, давлат арбоблари, ҳадис илми соҳибларини ибрат-намуна қилиб таълим-тарбия бериш ижобий педагогик самараларни беради.

Хулоса қилиб, шуни айтиш лозимки, буюк ақл соҳиблари ва машҳур мутафаккирлар асарларида илгари сурилган ғоялар маънавий қадриятларимизга бўлган янгича муносабатнинг камол топдиришда муҳим аҳамият касб этади.

Таълим ва маънавий-маърифий ишлар мазмунига миллий қадриятлар мазмуни, Шарқ мутафаккирларининг қарашлари ва замонавий ижтимоий-фалсафий, педагогик ва психологик тадқиқотларда ўз ифодасини топган маънавий маданият моҳияти тўғрисидаги ғояларни сингдириш кутилган мақсадга эришишни кафолатлайди. Ёшларининг маънавий маданиятини изчил ривожлантириш мақсадида таълим муассасаларида бу борада тўпланган тажрибаларни умумлаштириб боришга имон яратилади.

References:

1. Абдураҳмонов А. Қадрият-маънавий меросдир. FF “Маърифат гулшани” г.-12(77) 2007 й .7-бет
2. Каримов И.А. “Юксак маънавият- енгилмас куч-Т.: “Маънавият”2008.196
3. Мусурмонова О. Маънавий қадриятлар ва ёшлар тарбияси. Т.: Ўқитувчи, 1996. – 192 б.
4. Мусурмонова О ва б.Маънавий баркамол ахсни шаллантириш-жамиyat тараққиётининг асоси .-Т.: “ Фан ва технология” 2012 .-128
5. Усмон Турар. Тасаввуф тарихи. –Тошкент:Истиқлол, 1999.–166 б.